KARLSBERG

Karlsberg uppfördes som bostad 1922 av skomakaren Gustav Karlsson. Han flyttade dit det gamla huset från August Hanssons gård i Intäkt. Bostaden fick registernummer Karlström 1:3

Gustav Karlsson, född 8/6 1885 på Nubbabygget under
Haborarp. Gift 29/3 1912 med
Jenny Bäckström, född 12/9 1879 i Vrigstads sn
Svea, född 13/2 1916 på Långö utjord
Nils 13/1 1920 "

Gustav och Jenny flyttade vid giftermålet 1912 till Långö utjord. 1922 byggde de upp Karlsberg.
Gustav var skomakare och hade sin verkstad i huset. 1942 började han arbeta på skofabriken i Vrigstad, men Jenny ville inte så gärna flytta till Vrigstad, så de bodde kvar en tid på Karlsberg
Gustav skomakare var en utomordentligt intressant människa. Han hade en enastående berättarförmåga och personkännedom. Dessutom var han intresserad fiskare.
Hans liv är skildrat i Erik Abrahamssons: Småländska kärnkarlar, Eksjö 1963.
Gustav har varit en god informationskälla för denna beskrivning av Nydala sn

Tor Ragnar Söderlund, född 8/8 1886 i Mörlunda sn
Gift 8/9 1945 med
Ida Augusta Karlsson, född 8/9 1884 i Odelsvi sn

1951 från Sävsjö. 1953 till Skärstads sn.
De var pensionärer och flyttade hit och hade litet höns att arbeta med.
Söderlund hade tidigare haft garnaffär i Ulricehamn.

Något år bodde estländare i stugan

Efter 1953 har den mycket välhållna stugan använts som sommarbostad av familjen. Stugan ägs nu av dottern Svea och hennes man

Gustaf Karlsson

Ända fram emot första världskriget hade den småländske bonden naturahushåll. Den mat, som behövdes på gården, producerade han till övervägande del själv. Men kaffe, socker, salt, kryddor och sill måste han köpa. Av fåren fick han ull, som kvinnorna på gården spann och vävde till tyg. Färgaren stampade och färgade detta, innan sockenskräddaren kom för att sy de kläder, som behövdes. Linet odlade bonden själv, och det gav material till skjortor, linnen, lakan och dukar. Allt läder och skinn till skor och stövlar fanns på gården, när sockenskomakaren kom. På hösten slaktade bonden en ko, en kalv eller ett får. Hudarna och skinnen lämnade han till närmaste garvare, och på augustimarknaden följande år löste han ut dem och köpte sulläder, om lagret där hemma började tryta.

En av de få nu levande småländska sockenskomakarna är *Gustaf Karlsson* i Vrigstad. Han är född den 8 juni 1885 på Moboda gamla gästgivaregård i Nydala. I nedre botten på detta redan då förfallna hus hade fadern, som var sockenskomakare, sin bostad. Då Gustaf var två år, köpte hans far en liten backstuga för 25 kronor. Stugan, som låg vid Fägerhults vägaskäl, var byggd på ofri grund. För denna och ett intilliggande potatisland betalade Gustafs far två kronor om året i arrende. Stugan var billig, men så var den också liten. Den bestod av ett litet kök och ett rum. Man kom in i huset genom en förstuga. Därifrån ledde en dörr in i köket, som till största delen upptogs av ett murverk. Detta bestod av en stor stenhall, på vilken man eldade, och en bakugn innanför. Mitt emot spisen var gaveln. Den var försedd med ett fönster, som knappast var större än en glugg. Därför var belysningen i köket i sparsammaste laget. Mellan gaveln och murverket var avståndet ej större än en meter, och därför kunde man ej ha några möbler i köket. Då Gustafs mor bakade, måste hon hela tiden vinter som sommar ha gavelfönstret öppet för att kunna sticka ut grisselskaftet, när hon skulle föra in eller ta ut brödgrisslan. Ovanför spishallen var ett stort valv, för att det skulle bli bra drag.

Gustafs mor måste baka ut degen i rummet. När kakorna var utkavlade, gjorde hon ett hål i mitten med ett kohorn. Då de var gräddade och hade svalnat, trädde hon upp dem på en brödkrake eller ett brödspett, som hängde på krokar i taket inne i rummet. Detta hade två små fönster, ett på gaveln och ett på den ena långsidan. Utefter ena väggen stod en utdragssäng och på den andra en utdragssoffa. Den senare sköts igen under dagen och försågs med ett lock, medan sängen bäddades upp med alla sängkläder. Ovanför sängen hängde en vagga på krokar i taket. Den var stor som ett kolafat

och flätad av rotting. Eftersom familjen ökades med täta mellanrum, var den nästan aldrig tom. När den lille i vaggan blev så stor, att han kunde gå, fick han ligga jämte sina äldre syskon i den stora utdragssoffan, som så småningom blev fylld med två pojkar och två flickor. De måste ligga slajföttes[1] för att få rum.

Så fort barnen hade stigit upp och klätt sig, sköt modern igen soffan och lade på locket. Detta skulle vara sittplats under dagen. När säng och soffa hade dragits ut på kvällen, var det endast en alnsbred gång mellan sovplatserna. Men på dagen blev det så god plats, att man kunde sätta ett smalt bord framför träsoffan. Under natten stod detta bord i ett hörn vid spisen.

Murverket i köket gick även in i rummet, där det tog formen av en öppen spis. På den lagade Gustafs mor all mat. Den kokade hon i trefotagrytor, under vilka hon eldade med ved. Då man åt, satt alla på sofflocket och hade maten framför sig på det smala bordet.

Under sommaren stod vattenspannen i köket, men när det blev vinter och kallt, måste den flyttas in i rummet, så att vattnet ej frös.

Intill stugan fanns ett skjul, vars väggar var gjorda av svallar[2]. Det hade snedtak och var oerhört kallt under vintern. Här förvarades veden, och här hade man också en gris. Den brukade Gustafs far köpa på våren och ha till hösten, då det började bli kallt. Då blev skjulet obeboeligt, och därför måste grisen slaktas.

När vaggan ovanför föräldrasängen skulle få sin femte gäst, insåg Gustafs far, att han måste skaffa sina barn större utrymme. Han gjorde därför timmerhjälpe[3]. Till detta inbjöds alla de bönder, hos vilka han brukade göra skor. Vid detta kalas vankades kaffe med dopp och brännvin. Bönderna kom med hela granar eller furor, vilka de först kvistat och topphuggit. När timmerhjälpet hade hållits, lät Gustafs far en skogskarl skräda så många stockar, som behövdes till det nya huset. Bönderna hade varit så frikostiga vid timmerhjälpet, att skomakaren fick många stockar över, när träden hade skrätts. Han lät köra de oskrädda stockarna till Ingmansbo, där de sågades till bräder och läkt, och på så sätt fick han klädsel och takläkt mycket billigt.

Sedan Gustafs far hade köpt tomt på östra sidan av vägskälet Nydala-Ohs, lät han forsla dit sitt virke. Här byggde en nydalabonde för 80 kronor en stuga på två rum och kök. Taket var torvtäckt. Torven vilade på näver, som Gustafs far fått lov att ta från björkar i kapten Lindvalls skogar i Moboda. När man lade på torven, vände man grässidan inåt. Sedan planterade man taklök på jordsidan för att skydda stugan mot eld.

Fastän det nya huset var mycket varmare än den gamla stugan, gick det

[1] Skaföttes.
[2] Ytbräder, bakar.
[3] Kalas, där gästerna måste ha med sig timmer till värden. Timret skulle alltid användas till husbygge.

åt mycket mera ved att värma upp den. Varje förvår gjorde därför Gustafs far veahjälpe[4]. Till detta inbjöds samma bönder, som tidigare varit på timmerhjälpe. Även på detta kalas bjöds kaffe med dopp och brännvin. Varje bonde hade med sig ett lass slanor, som han hade gallrat i någon av sina skogar. Vedhjälpet hölls alltid så tidigt på året, att Rusken bar, och de flesta bönderna kom också från östra sidan av sjön. Sedan fick någon släkting till familjen kapa och spräcka[5] träden, varefter de lades i en vedflo[6] för att torka.

Då Gustaf Karlsson var sju år, började han hämta posten till Moboda herrgård från Nydala handelsbod. Det var en sträcka på tolv kilometer. Två gånger i veckan gick han denna väg och hade som ersättning 12 öre för varje gång. Posten till Nydala kom från Vrigstad, varifrån den bars av en gammal försupen soldat. Denne fick posten så tidigt i Vrigstad, att han borde vara vid Nydala handelsbod klockan fem på eftermiddagen. Men gubben stannade gärna kvar på krogen i Vrigstad, och ibland kom han inte till Nydala, förrän klockan var nio på kvällen. Någon gång kunde Gustaf sitta och vänta på postgubben i hela fyra timmar. Var det höstrusk och mörkt, sprang han vägen till Moboda med hjärtat i halsgropen. Han hade många gånger hört äldre personer tala om troll och oknytt, och ej sällan kunde en enbuske ta skepnaden av en trollkäring. Då blev det fart på benen. Men när han hade kommit fram till Moboda och lämnat posten, fick han alltid gå in i det varma köket, där han blev bjuden på kaffe och en stor ostsmörgås. När Gustaf hade förtjänat två kronor, betalades de ut till hans far, som sparade dem till kläder åt sin son.

Gustaf Karlssons far hade lärt sig yrket hos bruksskomakaren på Ohs. Denne hade gesällbrev, men då Gustafs far hade gått sin lärotid, utdelades inga sådana brev. När Gustafs far hade arbetat som gesäll några år under sin mästare, ville han bli sin egen. Han valde då Nydala och Fryele socknar till arbetsområde. Jämte honom fanns två yrkesutbildade skomakare inom samma rayon. De hade alla ständigt arbete. Ingen av dem hade ensamrätt till någon by, utan de gick om varandra. I en by kunde en skomakare arbeta hos tre-fyra bönder, medan en annan gjorde skor hos två och en tredje hos en. Skomakarna var eftersökta, och bönderna tingade dem oftast långt i förväg. Men det var omöjligt att hålla de avtalade tiderna, och därför kunde skomakarna ej sällan komma flera månader senare, än man kommit överens om.

Då Gustaf Karlsson hade hämtat posten för kapten Lindvall på Moboda i två år, blev han så gammal, att han kunde följa med sin far och hjälpa honom vid skotavlan. Han var då nio år. Gustaf var så liten, att han ej orkade bära lästaknippet, utan det fick hans far ta på ryggen, medan han hängde sylväskan på den lediga axeln. Vid femtiden en måndagsmorgon

[4] Kalas, där gästerna måste ha ett lass ved med sig.
[5] Klyva.
[6] Vedstapel.

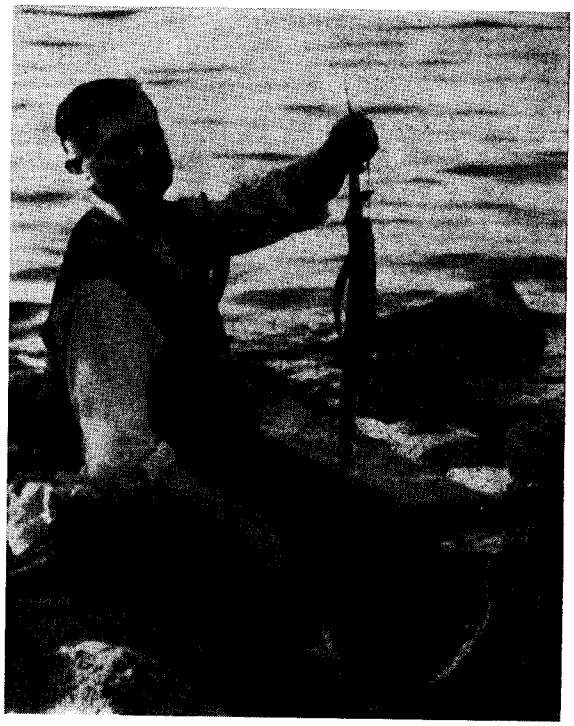

Gustaf Karlsson rensar småål.

gav de sig hemifrån. Gustaf hade hört talas om att några bönder var förmögna och frikostiga, medan andra var fattiga och sparsamma, ja, rentav snåla. Han funderade mycket över om han skulle komma till ett bondställe, där han kunde få god mat och mycket mat. Hans far brukade säga: "Du kan se på katten, hur vi får det. Är han tjock och blank i skinnet, kommer vi till ett bra matställe, men är han skrinner[7], blir det dåligt med maten."

Under sina första år som lärpojke fick Gustaf mest göra skopinnar[8] och bekatråd. Då han skulle skära till pligg, måste han först gå ut på vedbacken och söka upp ett stycke fingårigt[9] moafure[10], av vilket han kunde såga så många trillar, som han för tillfället behövde. Gustafs far använde skopinnar av fure, eftersom de höll lika länge som mässingsstift. De andra skomakarna i Nydala gjorde skopinnar av björke, vilka de först torkade i en kaffebrännare. Men björkpligg ruttnade så småningom upp, och sulorna lossnade från ovanlädret. Till klackpinnar sågade Gustaf tjocka och till pligg för barnskor tunna trillar. När de var färdigsågade, hackade han dem i skivor med en skarp kniv. Med samma kniv vässade han därpå den ena kanten av skivorna på deras över- och undersidor. När han så spetsat skivorna, klöv han dem i fyrkantiga stickor. Vanliga pligg hade samma tjocklek som en tändsticka, medan klackpinnarna gjordes fyra gånger tjockare.

[7] Mager.
[8] Pligg.
[9] Med täta årsringar.
[10] Kärnrikt furuträ.

Då Gustafs far kom till en bondgård, där man ej hade kvar något skogarn från förra besöket, måste kära mor i huset eller någon äldre kvinna sätta sig vid spinnrocken och spinna garn till bekatråd. Ju äldre kvinnan var, desto bättre tråd spann hon. Konsten att spinna försvann i Småland under senare hälften av förra århundradet. Skulle en yngre bonddotter på 1890-talet spinna garn, blev det vanligtvis ojämnt, så att det "ibland blev tunt som huvudhår, ibland tjockt som fåralår". Skogarnet måste spinnas av lintågor. Blångarn kunde ej användas till skogarn. När garnet var spunnet, tog Gustaf en tråd och virade den om tummen, så att den satt säkert fast. Sedan lindade han tråden runt armen, som han använde som garnvinda. Skulle han ha en lång bekatråd, virade han garnet fem gånger runt armen, varvid han lade den första änden på tumspetsen och de andra i tur och ordning i fingergreppen. Skulle tråden vara kortare, lindade han färre gånger. När han lindat om armen en omgång, började han på nytt att vinda lika många slag som första gången. Så fortsatte han, till dess tråden fick den rätta grovleken. Då klippte Gustaf med en sax av trådarna. Varje tråd spetsades för sig. Det tillgick så, att han fuktade trådändan med saliv, varefter han rullade den mot sin skinnbyxa. När han hade gnott en stund, lossnade ytterdelen av tråden. Denna ända stoppade han i munnen. Tillsammans med följande skulle den bilda en sudd, med vilken han sedan skulle gno bekatråden. Så tafsade han tråd efter tråd, varvid han höll de båda hälfterna åtskils. När alla trådarna var tafsade, snodde han ihop de båda hälfterna, så att han fick en enda spets. Därefter gjorde han på samma sätt med den andra bekatrådsändan.

Sedan skulle tråden bekas. Gustaf gjorde först en sinnrik knut i ena ändan av tråden, så att den bildade två öglor, vilka kunde dras ut med ett ryck. Den ena öglan fäste han därpå i en spik vid dörren eller fönstret. Så snodde han tråden mot sin ena byx, så att den blev tvinnad. Därefter tog han sudden, som han fortfarande hade i munnen, och gnodde med den fram och tillbaka längs tråden. När han var nöjd med detta arbete, virade han upp tråden över handen, till dess han kom nästan fram till spiken, vid vilken tråden var fästad. Nu tog han ett handbek, som brukade vara så stort som ett hönsägg, och bekade runt tråden. Härvid gick han baklänges och släppte av mer och mer på tråden. När denna var helt bestruken med bek, gnodde han den med en skinnlapp, så att beket blev varmt och gick in i tråden. Den blev till slut svart och slät. Då ryckte Gustaf till i tråden, öglan gick upp, och tråden var utan knut.

När tråden var bekad, skulle ändarna förses med svinaborst. Härtill användes decimeterlånga, kraftiga borst. Bönderna brukade ta dem från nacken på ornar[11], när dessa fällde sina hår. Ett svinaborst är alltid klynnigt[12] i ena änden. Från klynnan[13] klöv Gustaf borstet till halva dess längd.

[11] Fargaltar.
[12] Kluvet.
[13] Klykan.

Därefter satte han tafsen av bekatrån i klynnan och snodde först den ena, sedan den andra delen av det kluvna borstet runt tafsen. Under detta arbete blev Gustafs fingrar ofta hala. Då blev han tvungen att doppa dem i aska för att kunna hålla tag i det glatta borstet. När Gustaf hade snott borsten om tafsens ändar, lade han ihop dem. Därefter stack han med en syl ett hål i bekatrån, trädde tafsändarna genom denna och drog till. Han måste göra det så väl, att det ej blev någon knut på tråden. På detta sätt låstes borständarna och kunde ej sno upp sig. Till sist skar han bort den lilla knöl, som finns i spetsen på varje borst. Då båda ändarna hade behandlats på samma sätt, var bekatråden färdig.

När Gustaf Karlsson blev femton år, fick han sitta jämte fadern vid skotavlan och göra skor. Men nu måste han ta lästaknippet på ryggen. Fadern bar dock fortfarande sylaväskan över axeln. Skomaskinen var för tung att bära, och den kördes eller roddes över Rusken till den gård, där man skulle arbeta. Lästaknippet bestod av ett tjugotal läster och flera stövelblockar. När man kom till den nya arbetsplatsen, anvisades man alltid en kammare. Fanns det endast ett rum i huset, skulle skomakaren och hans medhjälpare sitta där. Det första, som Gustafs far gjorde, var att ordna med en skotavla. Vanligen tog han därtill en slakttavla. Den stod på fyra ben och var i regel försedd med en kant. Denna hindrade verktygen att ramla av. Kom man till ett så fattigt ställe, att de ej hade någon slakttavla, lyfte man av locket på soffan och lade det på ett par stolar. På skotavlan lade Gustafs far hammare, sylar, tänger, prylar, huggpipa, gnedhoror, handbek, kopparrök[14] och svärtepinne.

Under skotavlan ställdes blötabaljan, som vanligen var en träbalja men ibland en trefotagryta. I blötabaljan lade Gustafs far sullädret samt alla skodon, som skulle lagas.

När Gustaf Karlsson och hans far hade installerat sig, sattes arbetet i gång. Det började med att mäster tog mål på fötterna av den, som först kom fram. Först tog han mått över vristen och tårna samt därpå av fotens längd och bredd. Efter dessa mått valde han ut en lämplig läst. Passade den ej, fick han forma om den. Var lästen för låg över vristen, måste han lägga på opphyskor[15]. De fästes i tå och dykel[16] med ett par spikar. Var lästen för kort, satte han en lagom tjock sulbit på tå och häl.

Då målet var taget, skar Gustaf eller hans far till skinnet, som skulle bilda ovanläder, bakskaft, bakrem och tåhätta. Skulle skomakaren göra ett par knäppkänger eller snörskor, skar han dessutom till en plös[17], i vilken knäpp- eller snörhålen skulle sitta. När alla skinnbitarna skurits till, kom turen till fodret. Detta var vitt och bestod vanligen av hemmavävt linnetyg. Medan mäster skar till fodret, kokade Gustaf klister av rågmjöl. När

[14] Vitriol.
[15] Formade läderbitar.
[16] Övre delen av en läst.
[17] Tunga eller läderremsa under snörningen på en känga eller sko.

detta var färdigt, strök Gustafs far klistret på skinnet och lade fodret på detta. Därvid såg han till, att fodrets kanter veks inåt och kom att ligga utefter kanterna på skinnet. Så fort en skinnbit hade försetts med foder, lade han den under sig på stolen och satte sig på den, så att klistret skulle ta bättre. När nästa skinnbit fodrats, lyfte mäster på stjärten, tog bort den första biten och lade den nyklistrade under sin sits. Så fortsatte han, till dess alla skinnbitarna hade fodrats. Därefter sydde han ihop skinnen till en nåttling. Hade Gustafs far sin symaskin med sig, gick det fort att nåttla, men hade han ej kunnat forsla den till arbetsplatsen, måste han sy med bekatråd. Detta tog längre tid, även om skomakaren sydde med fart och precision.

När nåttlingen var klar, spändes den på läst. Dessförinnan hade Gustafs far lagt en bindsula under lästen och fäst den med tre spikar. Så sträckte han nåttlingen med en lädertång och fäste den runt lästen med spikar. Sedan kunde han bindsy, d.v.s. fästa nåttlingen vid bindsulan. Allteftersom han med bekatråd redde i bind[18], plockade han bort de spikar, varmed han hade fäst nåttlingen vid lästen. Allra sist tog han bort de tre spikar, med vilka han hade satt fast bindsulan. Så lade han en läderbit i svången[19] på lästen och fäste den med skopinnar. Framtill på lästen satte han därpå en tunnare läderbit. Nu först kunde han skära till sulan. Han tog upp läderbiten ur blötabaljan och skar till den ena sulan. Sedan vände han på läderbiten och skar till den andra. Härvid såg han till, att köttsidan på lädret kom upp och narvsidan ner. När han tog upp sulbiten ur baljan, var den dammvåt[20]. Den måste vara fuktig, om han skulle kunna skära till sulorna. När han hade skurit ut sulorna, tog han en ved- eller handyxa och lade på knät. På detta underlag bankade han med skomakarhammaren ut sulan så mycket, att den vidgade sig tre till fyra millimeter. Hade han skurit sulan snett, bankade han ut den, så att den blev jämn.

När sulan var utbankad, lade mäster den på bindet för att kunna pinna fast den. Först borrade han med en pinnasyl hål i sulan runt hela skon i en rand, som han dragit upp med en passare. Medan han arbetade, höll han skon på sidan med den ena handen och borrade med den andra. När borrningen var klar, tog han fram en knärem, gjorde fast dess nedre ände vid sin sko och lade den andra över skon, som han skulle pligga. Så fyllde han vänster hand med skopinnar, varefter han slog in pliggen. När han hade pinnat runt, borrade han en ny rand innanför den första så, att de nya hålen kom att sitta mitt för mellanrummen, varefter han pliggade. Sulan hade två pliggränder men svången fyra.

Så skulle skon klackas. Skomakaren skar till klacklappar, som lades på varandra, till dess klacken fick den höjd, som den skulle ha. När han gjorde hål genom klacklapparna, använde han en grov klacksyl för att kunna slå

[18] Fäste nåttlingen vid bindsulan.
[19] Hålfoten.
[20] Fuktig.

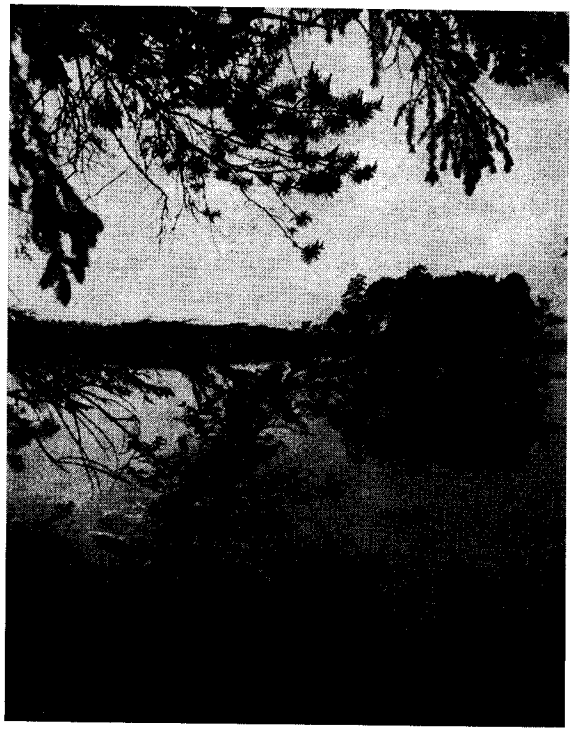

Rusken med Furöns nordligaste och minsta holme.

in de grova klackpinnarna. Först fäste han klacklapparna med tre klackpinnar, varefter han med hjälp av skohammaren sylade hålen runt klacken. De satt på ett avstånd av en halv tum. När hålen borrats och skopinnarna slagits in, lade mäster en stiftlapp på klacken och fäste den med mässingsstift. Dem kunde man förr köpa i varje välsorterad lanthandel.

När sula och klack hade kommit på plats, skar mäster med sin skomakarkniv runt hela skon, varefter han med en glasbit skrapade sul- och klackkanter, så att de blev släta. Så småningom ersattes glasbiten med en rasp. Medan skomakaren putsade skorna, lade medhjälparen kopparrök i vatten och rörde om, till dess vattnet blev svart. Då tog mäster en svärtepinne, som var gjord av upprispad rotting, doppade den i kopparröksvattnet och beströk därmed skons kanter, så att de blev både svarta och dammvåta. När de blivit tillräckligt fuktiga, tog han en gnedhora[21] och putsade sulkanterna, så att de blev så blanka, att han kunde spegla sig i dem. Gnedhororna var gjorda av aplaträ och hade olika storlek och form. Till klackputsning användes stora gnedhoror, som var svängda som en vagga. Även skosulorna svärtades och putsades.

När Gustaf Karlsson eller hans far gjorde mansskor, använde de både höger- och vänsterläst. Men för kvinnoskor hade de bara en läst, en s. k. uddaläst. Dessa skor blev därför symmetriska och saknade insvängning. I vardagslag använde både kvinnor och män på den småländska landsbygden

[21] Kantputsare.

träskor. Kvinnorna använde läderskor, endast då de skulle gå till kyrkan eller på kalas. De småländska kvinnorna var så sparsamma, att de bar sina skor i snörena över axeln, när de om söndagarna gick till kyrkan. När de var nästan framme, tog de på sig skorna. Slet de dem för mycket på ena sidan, bytte de och tog vänsterskon på högerfoten. På så sätt fick kvinnoskodonen större livslängd.

Resårskor var mycket vanliga. De bestod endast av fram- och bakstycke. Framdelen kröktes över en krökblock och var för det mesta gjord av hästskölt[22]. Detta var starkt och lätt att putsa.

Ganska vanliga kvinnoskodon var knäppkänger. I plösen på dem gjorde Gustaf Karlsson hål med en huggpipa. Sedan skar han upp hålen med en kniv, så att de blev så stora, att man utan svårighet skulle få knapparna igenom. Knapparna satt på skodonets utsida och var gjorda av hård papp. Ibland gjorde Gustaf Karlsson snörkänger till barn. Då borrade han hål i plösen med en huggpipa, varefter han med en ten slog in snörmölor[23] i hålen. Småbarnskor kallades pungar. De var gjorda av skinn och var försedda med mässingsbeslag framtill på tåspetsarna.

De vanligaste stövlarna var tungstövlar. Liksom alla andra stövlar bestod de av fram- och bakstycke och gjordes över stövelblock. Varje block bestod av två delar, som antingen sattes ihop eller gjordes bredare genom en kil, som var lika lång som blockdelarna och sattes emellan dessa. Tungstövlarna gjordes av tunnare läder. De hade dubbla resäft[24]. Förr brukade man lägga en torkad urinblåsa mellan de båda resäften. När bönderna slaktade svin, tog de vara på deras urinblåsor och torkade dem. Så småningom blev de torra som trumskinn. Innan Gustaf Karlsson lade in urinblåsan mellan resäften, mjukade han upp den i varmt vatten. Sedan den kommit på plats, sträckte han den. Den inre resäften gjordes av kalvskinn och den yttre av tjockare läder. Urinblåsan mellan de båda resäften gjorde, att stövlarna blev vattentäta. Gustaf Karlsson kunde också göra stövlarna vattentäta på annat sätt. Mellan kappan och ytterskinnet satte han in bitar av björknäver, som han först värmt upp och bestrukit med beck. Lade han under arbetet en uppvärmd björkbit åt sidan, måste han ånyo värma upp den, innan han kunde sätta in den.

Även krökstövlar var vanliga. De kallades så, därför att de kröktes kring vristen. Då Gustaf Karlsson gjorde krökstövlar, värmde han först upp framstycket i varmt vatten och formade det för hand över en krökblock. Därefter sträckte han ut det med hammarpenen[25] och fäste det med spikar i blocken, allteftersom han sträckte. När framstycket var sträckt, ställde han blocken på spishyllan. Då och då måste han vända på blocken, för att framstycket skulle torka jämnt. När det var torrt, tog Gustaf Karlsson bort spikarna och skar till framstycket efter mått, som han tidigare hade

22 Läder från hästländen.
23 Snörmärlor.
24 Ovanläder.
25 Hammarspetsen.

tagit. Härvid såg han till, att han skar bort den kant, där spikhålen satt. Sedan skar han till bakstycket, varefter de båda styckena syddes ihop i sidorna. På en krökstövel satt skaft och resäft i ett stycke, men på en tungstövel sydde Gustaf Karlsson fast resäften i skaftet, så att de gick upp som en tunga.

Rynkestövlar var de finaste. Medan krök- och tungestövlar kostade 1,25 krona paret, måste bönderna betala 1,50 paret för rynkestövlar. Dessutom gick det åt ett större stycke läder, som skulle vara av prima beskaffenhet. Stövelskaften gjordes över block, på vilka skomakaren hade låtit en snickare skära ut fördjupningar, som motsvarade rynkorna. Rynkstövlarna hade liksom storstövlarna endast en söm, och den satt baktill.

Skulle en bonde dessutom ha knarr i sina stövlar, måste han betala ytterligare 25 öre. Knarren lade Gustaf Karlsson in, innan han sulade stövlarna. Han gjorde knarren av två läderbitar, som lades med narvsidorna mot varandra. De skrapades först med glas, varefter de beströs med fotogen, så att de knirkade ljudligt. Det var konst att göra riktig knarr. Den måste vara lika i båda stövlarna. Den fick ej vara fin i den ena och grov i den andra utan knirka i samma tonart. Om en bonde hade bra knarr i sina stövlar, brukade han gå så långt fram som möjligt i kyrkan, för att alla skulle höra, vilken fin karl han var. Några bönder hade också knarr i sina kyrkskor.

Stövelskaften kunde fästas vid sulorna på fyra olika sätt. De kunde pliggas, randsys, sys med bekatråd eller pumpas. I sistnämnda fall syddes de fast med två trådar.

När Gustaf Karlsson och hans far hade gjort alla skor färdiga, kom turen till alla de skor, som låg i blötabaljan och väntade på lagning. De kunde halvsulas, tåhättas, framförskos, koras eller kalscheras.

Om Gustaf Karlsson skulle framförsko ett par skor, tog han först bort ovanlädret och ej sällan bindsulan. Sedan skar han till nytt ovanläder efter det gamla. Därefter nåttlade han fast det vid bakstycket antingen för hand eller med maskin. Skulle skon ha ny bindsula, satte han den på läst, lade in en ny bindsula och redde i bind. När sedan skon hade sulats, blev den som ny. Var skorna mycket slitna, måste mäster ibland förse dem med nya svångar.

Under senare hälften av förra århundradet och i början av detta körde många nydalabönder stolapinnar till fabriker i Jönköping, Värnamo och Stockaryd. Formännen brukade alltid gå bredvid sina lass. Men vägarna var dåliga och sluttade utåt kanterna. Därför slets innerkanten på den ena och ytterkanten på den andra av körkarlarnas stövlar. Gjorde Gustaf Karlsson och hans far skor hos en bonde, som brukade köra stolapinnar, måste de alltid kora flera stövelpar. Gustaf Karlsson skar då till en läderbit, som i ytterkanten var lika tjock som stövelsulan och sedan blev tunnare och tunnare. Denna läderbit, som på nydalamål kallades kore, pliggades fast. Under vandringarna bredvid fororna blev klackarna särskilt illa åtgångna, och de måste vanligen förses med flera klacklappskorar.

Det var mest arbetsstövlar, som kalscherades. Skulle Gustaf Karlss reparera ett stövelpar på detta sätt, skar han till ett nytt ovanläder, s(han lade över det gamla och sydde fast med bekatråd. Efter den behar lingen blev stövlarna både varma och vattentäta.

För sockenskomakarna var arbetstiden densamma som för de bönder, h vilka de arbetade. Redan klockan sex på morgonen, ja, ibland tidigare, sa Gustaf Karlsson och hans far vid skotavlan, där de höll på till nio eller t på kvällen. Några andra pauser än måltidsuppehåll förekom ej. Ett undai tag var dock skumrasten, som man tog, när det började skymma. Då gjorc alla män på gården uppehåll i arbetet, mest för att spara på lyset. Unde hela Gustaf Karlssons tid som sockenskomakare arbetade man vid ljus(från en fotogenlampa. Men då Gustafs far var ung, måste man nöja sig me sticklyse under kvällarna. Då var lärpojken tvungen att sitta med en furu sticka och lysa mäster, medan denne arbetade. Då och då måste lärlinger skara av[26] stickan i en vattenfylld trebenagryta, som stod på skotavlan. Det fick han göra många gånger, innan stickan var i det närmaste utbrunnen. Då tog han en ny och tände den vid den gamla stickans flämtande låge.

Sockenskomakaren och hans medhjälpare fick mat och logi, där de arbetade. I allmänhet var maten både god och riklig. En av de bästa bondgårdarna var Sjös i Hisinge i Fryele socken. Där väcktes man klockan sex på morgonen med kaffe på sängen. Då var man i god form, när man satte sig vid skotavlan. Klockan halv åtta kom en av gårdens pigor och ställde en bricka bredvid Gustaf Karlsson och hans far. På brickan fanns ett stort glas mjölk samt en smörgås med ost eller en hel, orensad ansjovis för var och en. Till davramål[27], som serverades två timmar senare, fick man gammalröda, oskalade potatis samt salt sill och till efterrätt krösamos och mjölk. Vid elvatiden bjöds man på kaffe med dopp. Middagen serverades klockan två. Då åt man råskalade potatis med isterband, korv eller kokt fläsk. Som sås fick man spad eller flott. Efterrätten bestod av frukt- eller saftsoppa. Vid femtiden drack man meraftonskaffe, och till det fick man bullar eller smörgåsar. Två timmar senare serverades ett mellanmål, som bestod av en stor ostsmörgås och ett glas mjölk. Vid halvniotiden åt man nattvard[28]. Då fick man krösamos, rågmjölsgröt och mjölk. Man lade först mos i mjölken, och sedan tog man gröt från ett gemensamt fat.

I Sandvik i Nydala socken hade man samma matordning. Men där fanns dessutom vid alla måltider en hel brännvinsliter med glas omkring och en dosa snus. Man blev inte bjuden på brännvin och snus, men man fick ta, när man hade lust. "Snus och brännvin hör till maten", brukade sandviksbonden säga.

Bönderna i Hisinge och Sandvik stod i särklass. Det var ett nöje att ar-

[26] Skava bort den förkolnade veden.
[27] Frukost.
[28] Kvällsmat.

beta hos dem, och eftersom de vanligen skulle ha många nya skor, kunde Gustaf Karlsson och hans far stanna hos dem i närmare fjorton dagar varje gång. Hos de fattigare bönderna var maten mycket enkel och sparsamt tilltagen, men hos dem behövde man ej stanna mer än några dagar.

När Gustaf Karlsson hade blivit gesäll, fick hans tre år yngre bror Gunnar följa med som lärpojke. De båda bröderna liksom deras far måste ej sällan ligga i samma rum som den familj, där de arbetade. På ett ställe låg Gustaf och Gunnar i samma säng. De såg, hur den ene efter den andre av husets folk tog av sig och kröp till kojs. Sist kom turen till kära mor. Hon delade sängplats med sin man, som låg närmast väggen. När hon fått av sig kjolarna, satte hon sig på sängkanten, tog av sig särken och började plocka bort så många loppor, som hon kunde få tag i. Det fanns inga gardiner för fönstren, och skomakarynglingarna studerade med intresse kvinnans anatomi i det flödande månskenet.

Ibland kunde det bli besvärligt med själva arbetsplatsen, i synnerhet på vintern. När Gustaf Karlsson hade varit gesäll några år, skulle han och hans far göra skor hos en nydalabonde, som hade ett mycket gammalt hus. En halvtimma innan skomakarna skulle komma, hade bonden satt in en brasa i det rum, där de skulle arbeta. Fastän det var 15 grader kallt i rummet, när de kom, satte Gustaf upp skomakartavlan, och hans far fyllde en blötagryta med vatten. Gustaf satte sig framför brasan för att sy. Men den starka kölden gjorde, att becket ramlade av tråden, som blev helt vit. Fadern skar av ett stövelskaft och lade det i blötagrytan. När han skulle ta upp det, hade det frusit liksom vattnet i grytan. Då han sedan skulle vässa skomakarkniven på brynstenen, blev denna glatt som halis. De måste därför göra ett uppehåll i arbetet, medan bonden och hans dräng skottade snö till fönsterhöjd runt rummet och eldade spisen röd med sexkvarters björkved. Så småningom blev rummet så varmt, att de kunde arbeta i det.

Efter att i 18 år ha arbetat som sockenskomakare gifte sig Gustaf Karlsson år 1912. Han bosatte sig då i Långö, där han satte upp verkstad. Han bodde först i hyrd lägenhet, men efter några år byggde han en rymlig och vacker villa, vars övervåning han inredde till verkstad. I början av 1930-talet blev det dåliga tider för smålandsbönderna, vilket hade till följd, att hantverkarna på landsbygden fick minskade inkomster och på sina håll råkade i misär. Gustaf Karlssons bror Gunnar hade flera år tidigare fått anställning på Rehns skofabrik i Vrigstad. Då Gustaf under depressionsperioden erbjöds arbete på skofabriken, antog han anbudet och flyttade till Vrigstad, där han fortfarande bor. I 25 år har han sedan arbetet på Vrigstads skofabrik, de flesta år som pinnare[29].

Gustaf Karlsson behöll sin villa i Långö, sedan han flyttat till Vrigstad. Sedan han blivit pensionerad, tillbringar han mer än halva året i denna bostad, som ligger nära Rusken. Här har han båt och fiskredskap och kan helt hänge sig åt fiske, som varit hans främsta nöje sedan ungdomsåren.

[29] Arbetare som sträcker nåttlingen på lästen.

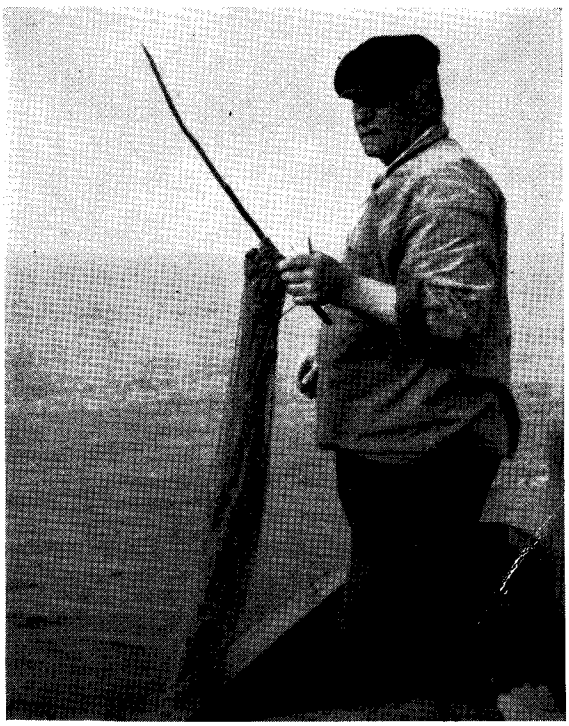

Erik Abrahamson

Småländska kärnkarlar

FÖRLAG: ERIK ABRAHAMSON - EKSJÖ